

УДК 316.344.43; 303.684

Є. В. Сірий

*старший науковий співробітник науково-дослідної частини факультету соціології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор соціологічних наук, доцент*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ ВЕЛИКОГО БІЗНЕСУ ЯК ЕЛІТ-СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЇХ СОЦІАЛЬНІ ЗАМІРИ

Актуальність та постановка проблеми. Останні десятиліття ознаменувалися інтенсивними трансформаційними процесами на всьому постсоціалістичному просторі, які здійснювалися на фоні посилення динамізму світових процесів, глобалізації світової економіки, орієнтованої на постіндустріальне суспільство. Суспільство є надскладною динамічною системою й безперервно піддається змінам. І тут важливим є розуміння її детермінантів. Сучасні радикально-трансформаційні зміни виражають програмно-проектну діяльність соціальних, економічних, політичних та інших суб'єктів, у яких поєднуються процеси й відносини суспільства з відповідними нормами, стандартами, що виражають властивості ідеального смислового й символічного середовища. Аналіз цієї діяльності передбачає аналіз і виявлення загальних принципів та властивостей, дозволяє більш адекватно дослідити соціально-історичний розвиток суспільства, уточнюючи співвідношення планомірного та стихійного, радикального, суб'єктивного й об'єктивного тощо. Тому існує наукова потреба у вивченні життєвих стратегій, інтересів, установок і поглядів, їх зміни, а також способів активності різних груп населення: акторів, стихійних учасників або пасивних жертв трансформаційного процесу. Однак проблема формування кластеру агентів трансформації ще не набула системного значення, хоча останнім часом все більше приділяється наукова увага цій тематиці. У межах нашого дослідження передбачається зробити дослідницьке «заповнення» цієї прогалини. Перед сучасною соціологією поставлено завдання розробки нових підходів для дослідження соціальних явищ у різних сферах суспільного життя. Осмислення й використання теоретичного потенціалу концепцій соціальних змін є основними складовими соціологічного теоретизування. Поповнення цього предметно-дослідницького сегмента відповідною інформацією в контексті методики та предметного знання ми здійснюємо в межах фундаментальної науково-дослідницької теми (проміжний етап) факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Соціальні актори структурних трансформацій українського суспільства в порівняльній перспективі: ресурсні, ціннісні, діяльнісні виміри».

У системі методологічного обґрунтування зовнішніх і внутрішніх чинників структурних перетворень в українському суспільстві метою нашо-

го дослідження є вивчення окремих компонентів соціальної ієрархії українського суспільства як цілісної системи груп і прошарків, діяльність і взаємодія яких є основою соціального механізму трансформації українського суспільства. Деякі із цих груп є соціальними акторами (ініціаторами, організаторами, носіями) реформ, активність інших полягає у виборі особистих стратегій адаптації до змін, а ще інші скоріше виявляються жертвами трансформаційних процесів.

Стан дослідження. Найпопулярнішим аналітичним інструментом для аналізу динаміки соціальних і політичних змін у процесі переходу від державного соціалізму до капіталізму завжди була елітарна парадигма, або підхід, що є характерною рисою теорій, орієнтованих на соціального актора. Аналіз рушійних сил політики системних трансформацій повністю зосередився на поведінці еліт. У системі обговорення соціальних змін трансформацію розглядають скоріше як послідовність більш-менш узгоджених домовленостей між акторами, належними до еліт, зокрема пактів, угод і конституцій. Австралійські дослідники Я. Пакульський, Дж. Каллберг, Дж. Гіглі у працях, присвячених Росії та Східній Європі, досить недвозначно акцентують на домінанті впливу на динаміку та траєкторію політичних змін у посткомуністичних країнах із точки зору структури, «дизайну» та поведінки еліти. На їхню думку, саме еліти передусім є відповідальними за розбудову інституцій [1]. Загалом вважається, що еліти виражають або власні інтереси, або інтереси національних та етнічних груп, що формує їхню політичну поведінку. Становлення й розвиток державності в Україні безпосередньо пов'язані з трансформацією ціннісних уявлень щодо ролі й функцій еліти в процесах суспільного розвитку. На думку сучасних науковців, дослідження проблематики впливу еліт на державотворчі процеси є найактуальнішим завданням соціології, політології, науки державного управління та ін. Питання ролі еліт в економічному, суспільно-політичному житті країни та в інших окремих аспектах відображено в багатьох працях вітчизняних науковців, оскільки це питання є досить актуальним та затребуваним як у соціологічній галузі, так і в суспільно-міждисциплінарній. Серед соціологів варто виокремити праці Е. Афоніна, Є. Головахи, О. Донченко, А. Зоткіна, О. Іващенко, О. Куцен-

ко, М. Пірен, О. Рахманова, В. Резніка, А. Ручки, Н. Селютіної, В. Танчера, М. Шульги та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Визначення еліт – досить складне релятивістське питання, яке елітологи вже не одне десятиліття ґрунтовно досліджують. Для пострадянських досліджень владних еліт першої половини 1990-х рр. був характерний своєрідний «парад вільних висловів», унаслідок чого між поняттями «владна еліта» й «номенклатура» ставився знак рівності. Така можливо помилкова тенденція отримала назву «номенклатуро-центрична модель» [2, с. 104]. Фактично можна говорити про окрему соціальну верству, представники якої займають досить високе привілейоване становище в аспекті матеріального благополуччя, владних повноважень, доступу до суспільних благ, вирізняються в суспільному середовищі авторитетом, моральністю, інтелектом тощо. Еліта сучасного суспільства – це структуроване соціальне утворення, яке складається з різних груп, що можуть бути впорядковані за ступенем суспільної значущості. Становище члена еліти в її ієрархії визначається як його індивідуальним статусом, так і суспільною значущістю самої еліти, члени якої, як правило, займають переважно стратегічні позиції в різних державних, публічних і приватних інституціях та організаціях і мають найвищий статус у системі стратифікації сучасного суспільства (владні можливості, знання, професійна компетентність тощо). Тому можна говорити про економічну чи господарську еліту, політичну, інтелектуальну, владну еліту. Як бачимо, критеріїв її типологізації та класифікації немало.

Як відомо, початкова систематична розробка проблематики еліти була здійснена італійськими вченими Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельсом, якими були сформовані так звані класичні концепції еліти, що лягли в основу *стратифікаційного* підходу до тлумачення еліти. Однак на зміну підходу перших елітологів (Г. Моски, В. Парето, Р. Міхельса) прийшов так званий *інституційний* (структурно-функціональний) підхід, інтегрований на базі некласичних теорій еліт (Г. Лассуел, Ч. Міллс, Дж. Хіглі, М. Бартон), за якими належність до еліти загалом пов'язувалася з позицією людини, яку вона посідає в структурі тих чи інших суспільних сфер, систем певного суспільства. Аксіоматично визнано, що основна функція еліти полягає в управлінні суспільством. Так, українські соціологи Н. Паніна й Е. Головаха в дослідженнях ґрунтовно розглянули трансформаційні процеси українського суспільства, акцентували на значенні правлячих еліт в інституційних змінах і становленні подвійної інституційної системи в Україні, виділивши одну з найважливіших складових змін у цьому аспекті – відтворення й дефіцит еліт-

них позицій [3]. Велике значення формуванню політичних практик еліти в ході історичного розвитку держави надавали Ю. Левада, О. Гаман-Голутвіна, В. Нікулін, О. Куценко, В. Пилипенко, Ю. Привалов, В. Ніколаєвський, Н. Бойко, Н. Шульга та інші. Критеріїв відбору претендентів до групи, яка може бути названа елітою, багато, однак вони настільки суперечливі, що зміст та масштаб цього поняття може постійно змінюватися.

З найбільш розповсюджених підходів до змісту поняття «еліта» в теорії еліт у системі методології й алгоритмізації операціоналізації акторів соціальної трансформації, вважаємо, можуть бути застосовані такі:

– *позиційний* (структурний, організаційний), за яким приналежність індивіда або групи до еліти визначається їх позицією в офіційній соціально-політичній або соціально-економічній структурі суспільства за наявності особливих соціальних якостей;

– *функціональний* (результативний), за якого можна виокремити суб'єктів, які ухвалюють політичні рішення або істотно впливають на їх ухвалення (розмежовує поняття формального й дійсного носіїв влади);

– *рецептуальний*, за яким критерієм «елітарності» індивіда або групи є їх рівень політичної впливовості;

– *економічний* як доступ до засобів виробництва й контроль за ними [4, с. 149].

Крім того, до цього варто додати ще декілька аргументів. Яким би терміном не було номіновано цей соціальний феномен (еліта), його функціональна суть як функціональне панування одних людей над іншими (неважливо, у яких формах) у різних сферах не зміниться. Поняття правлячої еліти не тотожне поняттю владної еліти (хоча для багатьох країн вони ідентичні), тобто в нашому суспільстві, крім владної еліти, є також інші групи еліт, які правлять державою.

Розмаїття стратифікаційних інструментів операціоналізації еліт дозволяє нам маневрувати під час їх виділення. Використовуючи інституціональний підхід Р. Міллса, треба віднести до еліти людей, які очолюють великі інституціональні заклади (господарські корпорації, політичні організації тощо). Так званий діяльнісний підхід, якого дотримується Р. Даль, вимагає вивчення конкретних механізмів прийняття найважливіших суспільних (економічних, політичних, управлінських) рішень. Тоді виявиться, що формальні керівники не завжди потрапляють до провідних фігур. Можна в стилі В. Парето дотримуватися меритократичного принципу та вважати, що елітою є найенергійніші й найбільш здібні управлінці. Якщо ж звернутися до культурологічного підходу І. Бібо (еліту формують групи, які пропонують зразки ділової поведінки та розвивають

економічну культуру), то коло елітарних «діячів» знову буде іншим.

Щодо методологічних аспектів, то в межах нашого дослідження категорії «владна еліта» прийнятним буде вибудовувати дослідницький алгоритм за рівнями соціологічного дослідження. Під час мікросоціологічного аналізу застосовується так званий *альтиметричний* метод, за яким належність особи або групи до владної еліти визначається їхньою позицією в офіційній структурі влади [5], і метод визначення осіб, які беруть участь в ухваленні стратегічних рішень (включає також аналіз самих схвалюваних рішень) [6]. Також досить специфічним у системі соціологічної методології є аналіз інформації про об'єкт дослідження в ЗМІ, аналіз ухвалення рішень, який ґрунтується на десизійному підході дослідження еліти. У цьому контексті передбачається комбінування аналітичної обробки інформації певного політико-адміністративного напрямку (наприклад, реформа в тій чи іншій сфері) з урахуванням позицій в ухваленні рішень щодо питань кожного суб'єкта владних відносин та подальшим простеженням зв'язків, чинників впливу ухвалення рішень.

Однак варто вказати на ще один момент. Упродовж кількох останніх десятиліть розвитку нашого суспільства концентрація українського приватного капіталу зумовила формування нової статусної групи – верстви власників великого приватного капіталу. Як стверджує український дослідник О. Пасхавер, наявність українських великих власників є гарантією незалежності України. На його думку, це єдина постсоціалістична країна, яка має власний великий капітал як соціальне явище [7]. За ринкових умов у перехідних суспільствах утворився новий прошарок власників великого (крупного) капіталу, представники якого володіють прибутковими видами бізнесу, комерційною нерухомістю та цінними паперами (акціями й облигаціями). Саме цей прошарок отримав найбільшу вигоду від цих змін і зацікавлений у подальшому поглибленні економічних реформ. Крім того, динамічне й непередбачуване політичне життя в Україні спонукає великий капітал одночасно підтримувати різні політичні сили, що створює певний баланс у політичному розвитку та запобігає узурпації влади лише одним політичним угрупованням. Великі власники стали соціальною основою перехідного суспільства, вивчення чого і є одним із завдань сучасної вітчизняної соціології соціальних проблем.

Вітчизняний бізнес безпосередньо впливає на політичну ситуацію в країні. Бізнесмени стають опорою демократії й цивілізованого способу розв'язання конфліктів. Аналізуючи особливості вrostання підприємницького феномену в нашу життєву повсякденність, не варто залишати без уваги й такі суттєві моменти, як соціально-рольо-

вий і соціально-функціональний бік підприємництва, узгодженість бізнесу й суспільства, що має багатовікову історію. Зміст і характер діяльності великих власників у соціальній сфері пов'язані загалом із двома напрямками: легітимацією їхньої діяльності в очах громадськості (благодійність, меценатство) та формуванням інтелектуального середовища для ідеологічного обґрунтування соціально-економічної доцільності в їх існуванні. Досить швидко діяльність великих власників у суспільно-гуманітарній сфері почала набувати певних інституціональних форм системного характеру, зокрема інвестування у сферу реалізації суспільних завдань (системна доброчинність через фонди); виробництво та просування аналітичного/ідеологічного продукту (незалежні аналітичні центри), що сприяє формуванню державної політики та вибору оптимальних для великого бізнесу рішень влади; формування державної політики та вибір оптимальних рішень влади шляхом впливу на уявлення та світогляд правлячої еліти (елітні політико-економічні клуби) [7, с. 32].

Підсумовуючи, можна зазначити, що власники великого приватного капіталу, набувши економічної та політичної суб'єктності, активно впроваджують власну суб'єктність у соціально-гуманітарній сфері України. Під контролем великих власників знаходиться більшість друкованих і електронних ЗМІ. Це дає їм змогу активно висвітлювати власну благодійницьку діяльність. Створені за ініціативи благодійні фонди спрямовують діяльність на ті сфери, де фінансування з державного бюджету є обмеженим. Широке висвітлення підтримки великими власниками популярних видів спорту, де активність держави є мізерною, сформувало стереотип їхньої незамінності. Менш розвинутим є формування інтелектуального середовища для ідеологічного обґрунтування соціально-економічної доцільності.

Прикладних соціологічних досліджень із цієї проблематики поки що недостатньо, і не всі вони мають системний порівняльний характер. Не всі сегменти елітарного прошарку мають однакові характеристики. Тому у своєму аналізі обмежимося окремими фрагментами висвітлення соціологічних характеристик деяких еліт-кластерних груп для надання більшої загальності та результативності виконання дослідницьких завдань. Українське суспільство загалом усвідомлює значну роль підприємців і бізнесменів, а також інших «привілейованих» верств у житті українського суспільства. Можна сказати, що конкретних предметних досліджень, які комплексно презентують та інтерпретують різні сфери соціального акторства, що повинні відповідати тематиці цього фундаментального дослідження, не виявлено. Тому ми обмежимося первинними та вторинними даними замірів соціологічного моніторингу Інституту

соціології Національної академії наук України, проведеного в усіх областях України, АР Крим та м. Києві (n=1800, і/п вибірки – 2,3%), а також замірів соціологічного омнібусу «Українське суспільство», проведеного в усіх областях України, АР Крим та м. Києві (n=1800, і/п вибірки – 2,3%) різних років у період із 1994 по 2013 рр. Представимо перші предметні знання, виокремлюючи деякі результати вищезазначених досліджень щодо

окремих аспектів досліджуваної проблематики.

Так, у моніторинговому дослідженні Інституту соціології Національної академії наук України серед наведених чотирнадцяти груп опитані, відповідаючи на запитання «Як Ви думаєте, які соціальні групи відіграють значну роль у житті українського суспільства?», відводять підприємцям і бізнесменам впродовж останніх двадцяти років найвищі місця (таблиця 1).

Таблиця 1

Рангові позиції соціальних груп в оцінці їх суспільної ролі (%)
«Які соціальні групи відіграють значну роль у житті українського суспільства?»
(питання з альтернативними відповідями)

Ранг	Групи	1994	1996	1998	2002	2004	2006	2008	2010	2012
1	Мафія, злочинний світ	33,9	37,3	42,7	38,3	40,2	33,9	32,9	32,4	38,7
2	Лідери політичних партій	–	7,3	–	4,5	5,9	5,8	6,9	6,5	2,4
3	Підприємці, бізнесмени	24,2	21,7	25,4	28,0	27	33,4	33,4	32,1	31,4
4	Чинівники (службовці держапарату)	29,1	27,4	29,3	23,9	23,6	25,7	29,4	24,5	28,4

На підставі цього варто провести невеликий опис та інтерпретацію зазначених результатів щодо вияву потенційного акторства окремих соціальних верств. Найбільш впливовою соціальною групою в масовій свідомості населення України стала мафія, злочинний світ. Лише в другій половині 2000-х рр. ця група поступилася за впливовістю двом іншим групам – підприємцям, бізнесменам та лідерам політичних партій. Цікаво, що впродовж 1990-х рр. другою за «рейтингом» була група службовців держапарату («чиновників»). Однак із кінця 1999 р. суттєво зросла роль групи підприємців, бізнесменів, яка в 2002 р. вже вийшла на 2–3 місце. Це свідчить про те, що внаслідок грошової приватизації впливовість та суб'єктність бізнес-груп почала зростати в громадській думці, натомість державна бюрократія почала втрачати свої домінуючі позиції. Згідно з результатами 2005 р. група підприємців, бізнесменів стала найвпливовішою в громадській думці України, тоді як роль мафії, злочинного світу суттєво зменшилася. Очевидно, що на це вплинули події Помаранчевої революції, коли в масовій свідомості зросла надія на декриміналізацію влади. У другій половині 2000-х рр. група бізнесменів і підприємців нарівні з мафією, злочинним світом займала 2–3 місця в масовій свідомості населення України, поступаючись лише лідерам парламентських партій, коли була чинною парламентсько-президентська форма правління. Однак за результатами опитування 2011 р. впливовість групи підприємців, бізнесменів різко зросла (як і впливовість мафії, злочинного світу), натомість різко знизилася впливовість лідерів політичних партій. Водночас у масовій свідомості відобразилися

зміни в політичному житті України, коли відновлення Конституції України зразка 2004 р. та безпосереднє захоплення влади власниками великого капіталу остаточно закріпило суб'єктність великих власників у громадській думці. Утім уже через рік, у 2012 р., ця суб'єктність дещо знизилася, тому в громадській думці найбільш впливовою залишилася мафія [11]. Однак цей розподіл є досить умовним, враховуючи ті обставини, що значну частину окремих груп складають також вихідці з бізнес-структур у системі перетину горизонтальних площин соціальної мобільності та стратифікаційних верств. Проте досить особливою (за критерієм суб'єктної ефективності) частиною цього сегмента є елітні верстви українського суспільства.

Окремо стоїть питання легітимації цього сегмента еліти. Дослідження цієї проблематики акцентують насамперед на характері взаємовідносин еліти та широких позаелітних верств населення. Ставлення населення до великого бізнесу насторожене. Пересічні громадяни не вірять у те, що олігархи будують свою економічну поведінку, виходячи з інтересів країни. Передусім їх розцінюють як людей, які несправедливо збагатилися. У їхній поведінці вбачають егоїстичні, корисливі устремління, бажання невпинно збагачуватися за рахунок інших. Заради своєї вигоди вони завдають шкоди суспільству в цілому. Проте населення виявляє таку ж високу недовіру й до чиновників, державної бюрократії. Певною мірою ступінь та інтенсивність відповідних змін залежать безпосередньо від ставлення суспільства до них. Неелітні верстви населення відповідною реакцією на події (діяльністю чи бездіяльністю) визначають головні

риси й домінантні вектори своїх взаємин з елітою. Населення делегує елітам великі повноваження, сподіваючись на підвищення їх відповідальності перед суспільством. Однак у кожному типі суспільства ця ситуація складається по-різному. У контексті ступеня довіри до провідних соціаль-

них акторів (представники владної еліти), згідно з результатами моніторингу «Українське суспільство» [12], можна лише говорити про тривалу кризу її легітимності. Однак інший стан справ із ситуацією щодо невіддільних представників бізнес класу (таблиця 2).

Таблиця 2

Сприйняття населенням суб'єктів приватної власності

Яке почуття у Вас викликають...	Негативні			Позитивні			Нейтральні	
	Ненавість	Презирство	Роздратування	Інтерес	Співчуття	Повага	Ніяке	Важко відповісти
...приватні власники малих підприємств?	1,3	1,3	7,7	18,1	8,3	23,6	34,4	5,2
...великих підприємств?	3,8	4,1	13,7	16,0	2,4	20,1	31,9	8,1
...власники землі, роботодавці?	3,1	5,3	10,8	11,6	5,2	20,1	32,8	11,2
...власники землі, що самі її обробляють?	0,6	0,3	1,4	5,6	19,6	57,6	12,0	2,9

*Джерело: результати загальноукраїнського опитування «Громадська думка в Україні – 2007» (Інститут соціології Національної академії наук України) [13; 15].

Проте, незважаючи на досить критичне масове сприйняття багатих людей, майже рівними виявилися частки опитуваних, на думку яких, багаті люди мають у суспільстві, з одного боку, низький і дуже низький авторитет (34,0%), з іншого – високий і дуже високий (35,4%). Із цього можна зробити висновок про здебільшого конструктивно налаштоване суспільство щодо діяльності представників великого капіталу.

Згідно з результатами моніторингових досліджень Інституту соціології Національної академії наук України більшість населення вважає, що українські багаті повинні сплачувати подат-

ки, інвестувати в економіку та створювати нові робочі місця; 10,2% вважають, що вони повинні більше займатись доброчинністю та спонсорською діяльністю; і лише 2,0% погоджуються, що вони повинні йти в політику й ефективно керувати країною [13; 14]. Однак питання ставлення населення до доброчинності великих власників залишається відкритим. Це окремий сегмент бачення населенням структури обов'язків багатого бізнес-прошарку, оцінки фактичної їх діяльносної характеристики очима населення України. Структура оцінки населення України щодо ролі багатих в Україні має такий вигляд (таблиця 3).

Таблиця 3

Структура оцінки населення України щодо ролі багатих в Україні

Ранг	Роль багатих людей сьогодні в Україні	%
1	Вони піклуються тільки про себе, витрачаючи гроші на дорогі будинки, авто та інші предмети розкоші	82,5%
2	Важко відповісти/Відмова від відповіді	7,4%
3	Вони інвестують свій капітал в економіку країни та створюють нові робочі місця	6,2%
4	Вони достатньо багато займаються доброчинністю	2,8%
5	Вони допомагають розбудувати країну	1,1%

Джерело: результати загальнонаціонального моніторингового опитування «Україна та українці» (шоста хвиля), СОЦІС, березень 2011 (N=2004) [15].

Таким чином, якщо на початку незалежності України владу переважно утримувала пострадянська бюрократія, у взаємодії з якою виник великий капітал, то нині представники великого

капіталу стали посередниками між державою та суспільством і бюрократами. Саме вони визначали, кому (навіть серед наближених до правлячої партії) можна займатися бізнесом, а кому потріб-

но відійти в сторону або в кращому разі продати свій бізнес.

Заслугує на увагу сприйняття еліти як соціального явища населенням України, відоме як феноменологічний аспект. Соціологічні опитування свідчать, що в українському суспільстві поняття політичної еліти асоціюється з верхівкою виконавчої та законодавчої гілок влади (42% респондентів відносять їх до еліти), а також із багатими людьми – підприємцями й керівниками банків (44% опитуваних). Водночас на запитання «Що Ви відчуваєте у відношенні до правлячої еліти?» відповіді були такі: 21% – образу, 13% – ворожість, 54% – байдужість. Це вкрай несприятливі для зміцнення паростків демократії та вкорінення засад громадянського суспільства в Україні показники. У населення нашої держави склався переважно негативний образ політичної (правлячої) еліти. Цей факт пояснюється тим, що остання не виконує найважливіших ролей і функцій (ролі референтної групи, взірця суспільної поведінки, морально-психологічного мобілізатора й провідника мас) [10]. Усе це свідчить про наявність тенденцій до формування правлячої еліти загалом із представників власників великого бізнесу. Саме бізнес-сегмент правлячої еліти став головним продуцентом і транслятором ціннісних установок і стилів життя правлячої еліти України. Вони зумовлюють і відтворюють культурні моделі й ціннісні установки тієї «материнської» групи, з якої вони вийшли.

Становлення фінансово-промислових груп владно-елітної верстви соціальних акторів за умов постсоціалістичних перетворень пройшло декілька етапів: зародження регіональних ФПГ на основі капіталу «червоних директорів», трейдерського й банківського капіталів за сприянням місцевої влади; вихід ФПГ на загальноукраїнську арену шляхом створення партійних проєктів; активна участь ФПГ у політичних процесах 2002–2005 рр.; політична суб'єктність ФПГ за умов парламентсько-президентської республіки (2006–2010 рр.); захоплення ФПГ політичної влади в Україні та безпосереднє управління політичними й економічними процесами (з 2010 р.) [12; 16].

Висновки. У ракурсі теоретико-методологічних цієї проблематики не може існувати єдиного теоретичного, концептуального апарату й інструментарію для дослідження соціальних змін, зокрема різних сегментів еліт-структури, відсутній систематичний теоретичний аналіз предметного поля. Однак варто зауважити, що оскільки соціальні зміни характеризуються багатосторонністю, то і їх вивчення може вестися у контексті різних теоретико-методологічних перспектив. Що стосується предметного зрізу результативності нашого дослідження, то можна констатувати, що від структуризації та дизайну елітної верстви в образі представників великого капіталу певною мірою залежить стабільне існування й розвиток усього суспільства, де вони можуть виконувати як позитивну функцію стрижня, так і деста-

білізуючу функцію розхитування всього каркаса державного організму. Якщо строго оцінювати реальну поведінку правлячої еліти України впродовж останніх 25 років, то на сьогодні ця категорія не виявила ні поведінки, адекватної історичним викликам країни, ні відповідальності, яка б гарантувала майбутнє народу та країні.

Література

1. Kullberg J. Elites, Institutions and Democratization in Russia and Eastern Europe / J. Kullberg, J. Higley, J. Pakulski // *Elites and Leadership in Russian Politics* / ed. G. Gill. – N. Y. : St. Martin's Press, 1998. – 241 p.
2. Остапчук А. Алхимия элиты / А. Остапчук // *Pro et contra*. – 1996. Т. 1. – С. 104–111.
3. Головаха Є. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до «оранжевой революции» / Є. Головаха, Н. Панина // Панина Н. Избранные труды по социологии : в 3-х т. / Н. Панина ; сост., ред., вступ. статья Е. Головахи. – К. : Факт, 2008. – Т. 1 : Вопросы теории, методологии, технологии социологического исследования и профессиональной этики. – 2008. – 472 с.
4. Тарусина И. Элитисты и плюралисты в современной политической теории (историографический экскурс) / И. Тарусина // *Политические исследования*. – 1997. – № 4. – С. 148–154.
5. Крижановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту / О. Крижановская // *Общественные науки и современность*. – 1995. – № 1. – С. 51–65.
6. Гаман-Голутвина О. Определение основных понятий элитологии / О. Гаман-Голутвина // *Политические исследования*. – 2000. – № 3. – С. 97–103.
7. Пасхавер О. Світовий досвід для України: взаємовідносини великого капіталу з владою і суспільством / О. Пасхавер, Л. Верховодова, К. Агеєва. – К. : Центр економічного розвитку, 2007. – 68 с.
8. Роздуми про соціально-політичну ситуацію і функціонуючу регіональну управлінську еліту : звіт за результатами дослідження Інформаційно-аналітичного відділу ХарРІ НАДУ (листопад-грудень 2004 р.). – Х., 2004. – 41 с.
9. Селютіна Н. Суб'єктний потенціал політико-адміністративної еліти / Н. Селютіна // *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. Одеського регіонального інституту державного управління*. – О. : ОРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 3(27). – С. 62–67.
10. Бандурка О. Влада в Україні на зламі другого і третього тисячоліть : [монографія] / О. Бандурка, В. Греченко. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 304 с.
11. Рахманов О. Власники великого капіталу як суб'єкт соціально-економічних перетворень в Україні : [монографія] / О. Рахманов. – К. : Інститут соціології НАН України, 2012. – 376 с.
12. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2 т. / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – Т. 1 : Аналітичні матеріали. – 2011. – 574 с.
13. Резнік В. Приватні власники чинників виробництва: стан соціальної легітимності / В. Резнік // *Українське суспільство 1992–2007 рр. Динаміка соціальних змін* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2007. – С. 212–219.
14. Резнік В. Верства багатих людей в українському суспільстві: стан соціальної легітимності та можливості легітимації / В. Резнік // *Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2 т. / за ред. В. Ворони, М. Шульги*. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – Т. 1 : Аналітичні матеріали. – 2011. – С. 124–133.

15. Рахманов О. Идеология владельцев крупного капитала: досвід теоретико-прикладних досліджень / О. Рахманов // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»: зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 4(12). – С. 125–130.

16. Шульга Н. Этапы становления элиты в Украине в годы независимости / Н. Шульга // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 24–37.

Анотація

Сирій Є. В. Теоретико-методологічні засади дослідження представників великого бізнесу як еліт-суб'єктів соціальної трансформації та їх соціальні заміри. – Стаття.

В аспекті вивчення окремих компонентів соціальної ієрархії українського суспільства зосереджена увага на поведінці еліт як однієї з рушійних сил системних трансформацій. У межах дослідження висвітлюються його теоретико-методологічні засади, вибудовується дослідницький алгоритм операціоналізації з використанням таких спеціальних методів: альтиметричний (приналежність особи або групи до владної еліти згідно з їх позицією в офіційній структурі влади), аналіз інформації про об'єкт дослідження в ЗМІ, аналіз ухвалення рішень (десизійний підхід дослідження еліти) та ін.

Ключові слова: трансформації, соціальні актори, еліта, власники капіталу, бізнес-сегмент, легітимізація.

Аннотация

Сирый Е. В. Теоретико-методологические основы исследования представителей большого бизнеса как элит-субъектов социальной трансформации и их социальные замеры. – Статья.

В аспекте изучения отдельных компонентов социальной иерархии украинского общества сосредоточено внимание на поведении элит как одной из движущих сил системных трансформаций. В рамках исследования освещаются его теоретико-методологические основы, выстраивается исследовательский алгоритм операционализации с использованием специальных методов: альтиметрический (принадлежность лица или группы к властной элите по их позиции в официальной структуре власти), анализ информации об объекте исследования в СМИ, анализ принятия решений (десизийный подход исследования элиты) и др.

Ключевые слова: трансформации, социальные актеры, элита, владельцы капитала, бизнес-сегмент, легитимизация.

Summary

Siriy E. V. The theoretical and methodological bases of research representatives of big business as elite-subjects social transformation and its social measurements. – Article.

In the aspect of study of the individual components of the social hierarchy of the Ukrainian society focused attention on the behavior of elites, as one of the driving forces of systemic transformation. In this study highlights its theoretical and methodological foundations, to build a research algorithm operationalization using special techniques, in particular: altimetry method (individual or group belonging to the ruling elite in their official positions in the power structure), the analysis of information about the object of research in the media analysis decision-making and others.

Key words: transformation, social actors, elite, capitalist, business-segment, legitimization.